

Monografia orașului Botoșani după un cronicar fălțicenean, Artur Gorovei

Prof. Loretta HANDRABURA

Monografia orașului Botoșani (1926) și cea despre Folticeni: Cercetări istorice asupra orașului (1937) complinesc printr-o abordare originală numărul de biografii ale orașelor Moldovei¹, dar și a celor din Țară².

De la bun început se impune o precizare pentru a defini o stare de spirit a vremii și implicit al specificului cercetărilor monografice de atunci. Lucrările apar într-o epocă de *grabnice sinteze*, de „filozofie în istorie”, precum avea s-o caracterizeze Gh. Ghibănescu, fără a se cunoaște domeniul și realitatea în profunzime. Carențele evidente își găseau atunci și acum o scuză în *salvarea tezaurului documentar* structurat în aceste monografii după o logică internă mai mult sau mai puțin de o ținută științifică. Meritul lor nu poate fi contestat, dacă cunoaștem viața documentelor din perioada medievală și rostul lor în soluționarea unor probleme din epocile ulterioare.

Anticipând comentariul nostru la monografia despre Botoșani, vom face un excurs de argumentare la afirmația de mai sus. Multe aspecte din viața orașului Botoșani, de până la 1848, de pildă, desprinse de A. Gorovei din *Arhiva Primăriei* pot fi cunoscute astăzi numai din cartea sa. În timp, unele dosare s-au pierdut iremediabil. Conștientizând această stare de lucruri, Dimitrie D. Hangan, președintele Comisiei Interimară din Botoșani, inițiază la 1924 un proiect de elaborare a monografiei orașului. Numeroasele capitoare din cărți, studii și documente existente la acea dată semnate de N. Iorga³, Al. Papadopol-Calimach⁴, Simion Labin⁵ le lipsea ținuta compactă pe care avea s-o realizeze A. Gorovei prin volumul său.

Cu sprijinul direct al unor persoane avizate, precum paleologul Traian Ichim și a unor cetățeni din localitate, autorul finaliza acum 73 de ani munca „migăloasă și obositoare” asupra istoriei urbei de la origini până la Unirea Principatelor.⁶

¹ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, Iași, Tipogr. naț., 1913, 522 p.; I. Antonovici, *Documente băiădene*, v.1-3, Bărlad: Pelu, 1911-1915; Gh. Ghibănescu, *Doroholul. Studii și documente*, Iași, 1924, XXXVI + 130 p. și *Vaslului. Studii și documente*, Viața Românească, Iași, 1926, LI + 342 p. ș.a.

² C. Rădulescu - Codin, *Muscelul nostru. Lămuriri asupra rostului și cuprinsului monografiei județului și a celor 63 de comune*, Ed. Vlăsescu, Câmpulung, 1922, 136 p.; T. Volcu, *Monografia orașului Tulcea. Trecutul, prezentul și viitorul său*, Ed. Dobrogea Jună, Constanța, 1928, 88 p.; M. Ionescu - Dobrogeanu, *Toml - Constanța, Monografia cu planul orașului*, Constanța, 1931, 136 p.

³ N. Iorga, *Inscripții botoșănene*, publicate cu o prefață despre istoria Botoșanilor, Buc., 1905, 53 p.; *Documente relative mai ales la Botoșani și împrejurimi din colecția d-lui Al. Calimachi (Studii și documente, V, p.208 - 286); Documente botoșănene*, S.C.I., VIII, p.3-13; *Un oraș românesc: Botoșani*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol.II, București, 1905, p.183-220 și în volumul *Botoșanii în 1932, Schița monografică*, p.1-16.

⁴ Al. Papadopol-Calimach, *Notiță istorică despre orașul Botoșani* (despre numele orașului, istoricul său, despre școli, biserici, vomici de Botoșani), în *Analele Academiei Române*, seria II-a, tom.IX.

⁵ S. Labin, *Pagini străvechi. O monografie a Botoșanilor. Botoșeni hămesii și deznădăduții. Descrierea baronului de Tott*, în *Revista Moldovei*, nr.2, 1921, p.13-19.

⁶ Mai multe evenimente depășesc această dată anunțată de autor în prefața lucrării. Cf.: Ș-le Războiul din 1877, *Tribunalul Judecătoresc, Scurtă privire asupra Botoșanilor de după Unire* ș.a.

Meritul este, așadar, colectiv. Gorovei a adunat rezultatele investigațiilor de până la el, destul de bogate, valorizându-le într-o variantă definitivă și personală. Chiar dacă munca la această carte a reclamat mai puține eforturi și timp decât la cea despre Fălticeni, autorul s-a angajat într-o elaborare calitativă și a scrutat materialul documentar dintr-o perspectivă proprie, cu argumente plauzibile în majoritatea cazurilor. Cum era și firesc, textul nu este scutit nici de erori sau inadvertențe⁷ pe care le vom semnală la momentul potrivit.

Numele orașului a suscitat interpretări controversate. A. Gorovei adoptă ipoteza lui Al. Papadopol-Callimach și susține că „Botăș vine deci de la *Botea* sau *Botu*”⁸. C. C. Giurescu infirmă demonstrația lui Gorovei cu privire la originea lui *Botăș* din *botaș* (*butaș*)⁹. Istoricul precizează că în *Botăș* accentul cade pe prima silabă, iar în *botaș* pe ultima¹⁰. Problema discutată lasă loc interpretărilor până în anii 80-90 când mai mulți cercetători emit ipoteza provenienței urbanonimului Botoșani din numele de persoană Botăș (Botoș), atestat documentar chiar sub această formă¹¹.

Partea istorică a lucrării este relativ mică. N. Iorga propunea în recenzie amintită¹² să fie reluată pe un alt plan și dezvoltată. Istoricul botoșănean nu arată însă cum trebuie să se prezinte monografia „pe alt plan”. El a dat doar în continuare o lungă listă de documente botoșănene nefolosite de folclorist și aflate în volumele V, VI, VII, și XIX, din colecția sa de *Studii și documente, apoi alte documente aflate în colecția Uricariul*, a lui Teodor Codrescu, în colecțiile lui Gh. Ghibănescu, în Arhiva istorică a lui B. P. Hașdeu și în colecția de documente de la Academia Română. Dar înainte de acea istorie a Botoșanilor „pusă pe alt plan”, N. Iorga ar fi vrut să vadă un *Codice botoșănean*, care să cuprindă toate documentele acestui oraș, puse în ordine cronologică. Numai după elaborarea acestei lucrări se poate scrie, considera el, temeinic și documentat, monografia orașului Botoșani.

Botoșani a fost reședință domnească, inaugurată de Ștefan cel Mare în curtea bisericii Sf. Nicolae din Popăuți, zidită la 1496¹³. Acte de domnie din timpul lui Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, V. Lupu, ce poartă semnătura locului, îl conduc pe Gorovei spre aserțiunea¹⁴ din titlul capitolului III intitulat *Botoșanii reședință domnească*. Denumirea de *Târgul Doamnei* este justificată documentar și certificată de cercetările recente¹⁵. Se presupune că pe la 1550 Petru Rareș ar fi

⁷ Acestea au fost sesizate imediat de exegeții în materie, botoșăneanul N. Iorga, în recenzie *O carte despre Botoșani în Revista istorică*, an XII, nr.7-9, 1926, p.186-193 și de Gh. Ghibănescu în recenzie *Monografia orașului Botoșani* din „Ioan Neculce”, fasc.6, 1926-1927, p.10-413.

⁸ N. Iorga, *Inscripții botoșănene*, B., 1905, p.5 și *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Edit. Ramuri, Craiova, 1921, p.168.

⁹ Cf. A. Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Ed. Primăriei, Bot., 1926, p.2-3.

¹⁰ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol.2, partea a II-a, p.450. Greșite sunt afirmațiile lui Iorgu Iordan din *Nume și locuri românești în Republica Populară Românie*, vol.I, 1952, p.125 sau cele ale lui N. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Academiei București, 1963. Ștefan Ciubotaru, autorul *Monografiei orașului Botoșani* (edit. Axa, Botoșani, 1997, p.12-14), trece în revistă toate opiniile emise până astăzi fără a ajunge la o concluzie proprie în problema urbanonimului Botoșani așa cum era de așteptat.

¹¹ Cf. V. Tudose, *Asupra urbanonimului Botoșani*, în *Hierax*, I, 1978, p.311-317.

¹² N. Iorga, în recenzie *O carte despre Botoșani* în *Revista istorică*, an XII, nr.7-9, 1926, p.186-193 și Gh. Ghibănescu, în recenzie *Monografia orașului Botoșani* din „Ioan Neculce”, fasc.6, 1926-1927, p.410-413.

¹³ În cursul veacurilor biserica a suferit mai multe transformări. „Se păstrează și tumul-clopotniță de la Ștefan cel Mare. În sec. al XVIII-lea biserica a devenit mănăstire, cum a rămas până la secularizarea din 1863”, scrie M. Păcurariu în lucrarea *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol.I, București, 1980, p.362.

¹⁴ Cf. Ștefan Ciubotaru, op.cit., cap. Popăuți - reședință domnească, p.17-20.

¹⁵ Dintre orașele nou apărute, cel care ajunge în timpul scurt la o mare înflorire este „Târgul Doamnei - Botoșani” Cf.: Eug. Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, Botoșani, 1981; Al. Ungureanu, *Orașele din Moldova*, Botoșani, 1981.

dăruit târgul soției sale Elena. Bisericile *Sf. Gheorghe* sau *Domnească* (1551) și *Uspenia* sau *Doamnei* (1552) nu sunt ctitoriile ei cum presupunea A. Gorovei și alți istorici. N. Iorga, cu diferite ocazii, a emis ipoteza: „Poate că (subl.n.) va fi zidit-o, Elena Doamna”¹⁶. A. Gorovei a propagat această presupunere¹⁷, ca mai târziu iconomul Al. H. Simionescu s-o considere corectă,¹⁸ iar ierodiaconul Ioanichie Bălan ne dă cu certitudine anul 1552¹⁹.

Elena Rareș doar a refăcut bisericile care erau complet distruse după ce Petru a revenit în Moldova cu a doua domnie: „Doamna Elena Răreșoia a înnoit de iznoavă și biserica de la Mănăstirea Doamnei, la anul 1552.”²⁰.

Până la ea biserica avea deja o vechime de 171 de ani și documentul de la începutul pereplisului publicat la Chișinău în 1930 – *Ispisoc sârbesc vechi, scris din 68*²¹ – confirmă vechimea ei din 1381 și nu de la 1552 cum s-a crezut mult timp.²² La 1725 lăcașele *Sf. Gheorghe* și *Uspenia* au fost reparate de Ana, soția lui Mihai Racoviță.

Prin hrisovul inedit din 20 septembrie 1784 Alexandru Const. Voievod (Mavrocordat) dăruiește târgul Botoșani și Focșani fiicei sale Ralu. Ca apanaj al Doamnelor Moldovei, Maria, soția lui Ștefan cel Mare, Elena lui Petru Rareș și Ana lui Mihai Racoviță, orașul și moșiile din împrejurimi asigurau veniturii proprietarilor. Până la A. Gorovei nu s-au precizat așezările din ocolul Botoșani. Fostul prefect al județului Suceava va numi trei dintre ele: *Popăuți, Tătărași și Curtești*. Ulterior I. D. Marin aduce mărturii încă pentru treisprezece (*Mănăstireni, Nicșeni, Teșor, Cristești, Ruși, Botoșeni, Stăuceni, Bătrânești, Tulbureni* și mai îndepărtate – *Costești pe Siret, Cristești, Măscăteni pe Jijia și Dracșani pe Sitna*).²³

Din lipsă de izvoare interne botoșănene, autorul fălticenean greșește afirmând că numele primului vornic de Botoșani la 1552 este *Cristea Ghenovici*. Or, la acea dată un act în limba slavonă consemnează pe „Mihail vornic de Botoșani”.²⁴

Luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii la 1495 și cu polonezii la 1500, bătălia de la Botoșani din 21 martie 1788 dintre armata colonelului Fabry și turcii, eteria din 1821, ocupația rusească, anul 1848, unirea principatelor la 1859 sunt cele mai semnificative evenimente istorice ce au marcat evoluția sau involuția așezării. Ele sunt reconstituite de A. Gorovei după mai multe surse: cronica lui Ion Neculce; rapoartele inedite din arhiva statului din Iași²⁵; scrisorile comitetului unionist din Botoșani către cel din Iași și rapoartele lor; listele de alegători din Divanul ad-hoc,²⁶ acestea din urmă fiind extrase din *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României* de Dim. A. Sturdza.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol.V, București, 1903, p.293 și 649; Idem, *Inscripții botoșănene*, cu o prefață despre istoria Botoșanilor, București, 1905, p.7-8; Idem, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p.170.

¹⁷ A. Gorovei, op.cit., p.9.

¹⁸ Al. H. Simionescu, *Mănăstirea Agathon*, Botoșani, 1929, p.2.

¹⁹ Ieromonah Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, București, 1982, p.401.

²⁰ Arhim. Narcis Crețulescu, *Istoricul Mănăstirii Râșcă*, Fălticeni, 1901, p.5.

²¹ Vezi T. G. Bulet, *Câteva știri despre Mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani*, în *Arhivele Basarabiei*, Chișinău, 1931, p.228-239.

²² O demonstrație judicioasă în această problemă ne propune I. D. Marin în studiul *O ctitorie a Țării Românești în Moldova din sec. al XIV-lea: Mănăstirea Doamnei, de lângă Botoșani*, în *Hierarșii*, an VI, 1986, p.97-111.

²³ I. D. Marin, *Botoșani, istorie și contemporaneitate*, cap. *Botoșani – apanaj al doamnelor Moldovei*, București, 1971.

²⁴ Vezi Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoare*, vol.XIX, *Documente slavo-române între 1546-1587*, Ed. Dacia, Iași, 1927, p.76.

²⁵ A. Gorovei, op.cit., p.28-30.

²⁶ Ibidem, p.31-45.

Aspectul orașului din trecut este schițat în paginile călătorilor străini și din țară începând cu 1683 și până la 1854 și autorul le citează fragmentar. Constatăm că știrile sunt disperate și incomplete, iar materialul factologic lipsește.

Aceleași carențe semnalăm și în tratarea subiectului despre „moșia târgului”. Pentru populația urbei Gorovei ne dă o statistică amănunțită,²⁷ pe care o comentează în paragrafele *Tagma boierească* și *Clasul de mai jos*, acesta din urmă fiind reprezentat de moldoveni, armeni, țigani și evrei.

Datele ce relevă starea școlilor străine din târg sunt o frumoasă contribuție la istoria învățământului din Moldova de Sus, despre care s-a amintit în alte surse²⁸, de aceea nu vom insista și noi.

Sufletul vechi al Botoșanilor se mai proiectează în moravurile sociale de la 1853 cum ar fi certurile de bal mascat, nerespectarea ordinei publice, „tocmeli” de căsătorie etc. Fapte curioase sunt semnate sub titlul *Începuturile culturale*. Mentalitatea societății de la început de veac XVII era tributară culturii grecești. Cărțile românești, muzica, pictura sunt acceptate abia din a doua jumătate a secolului amintit. „Mai mult interes a pus, lumea botoșăneană, pentru teatru, care pare să fi avut așa de mare influență asupra boierimii locale, încât cu vremea, s-au urcat boierii și cucoanele lor pe scena improvizată a unui teatru.”²⁹ Acesta a fost înființat la 1838 de directorul școlii domnești, Nicolini, având sprijinul actorului Costache Caragiale. Trupa de actori moldoveni joacă *piesa* lui Gheorghe Asachi *Ștefan cel Mare*, comedia *Plumper* sau *Amestecătorul în toate* de I. F. Junger tradusă din limba germană. Cu această stagiune a trupei din Botoșani a reînceput activitatea culturală a teatrului din Moldova care, după încetarea studiilor și reprezentanților de la Conservatorul din Iași, a stagnat o perioadă îndelungată.³⁰

Printre personalitățile locului, reprezentate de poeții Gh. Tăutu, M. Cuciureanu, M. Eminescu, istoricul N. Iorga, medicul Gh. Cuciureanu, magistratul Ioan Vrânceanu și alte nume evocate de A. Gorovei, se mai evidențiază înaltele fețe bisericești *Sofronie Miclescu*, Mitropolit al Moldovei între 1851-1860 și *Calinic Miclescu*, Mitropolit al Moldovei între 1865-1875, fiul logofătului Scarlat Miclescu și al Mariei, născută Beldiman, nepot de frate al Mitropolitului Sofronie.

Temelia pusă de A. Gorovei prin această lucrare monografică, numită de Șt. Ciubotaru „Letopisețul orașului Botoșani”, comparație puțin pretențioasă după noi, a asigurat cercetărilor ulterioare³¹ o pistă de decolare relativ temeinică. Și dacă sinteza despre Fălțiceni a raportat un succes mai mare, explicația este simplă. Ea succede înainte de toate „uceniciei” probate la *Monografia orașului Botoșani*, dar și din alte considerente pe care le vom reliefa în alte pagini, cele despre monografia Fălțiceni.

²⁷ Aceasta, precum și lista vomicilor de Botoșani din perioada 1592-1846, cea a breslelor din 1832, situația negustorilor specializați și sudiiți, tabloul personalului judecătoresc din anii 1832-1866 sunt preluate integral de Șt. Ciubotaru în monografia sa.

²⁸ Subiectul a fost dezvoltat ulterior în *Pagini din istoria învățământului botoșănean 1769-1948*, Editura Litera, București, 1987, 207 p. și în cartea *Din trecutul școlii botoșăne. Profesori, mărturii*, Editura Axa, Botoșani, 1997, 207 p., ambele lucrări semnate de Șt. Ciubotaru.

²⁹ A. Gorovei, op.cit., p.410.

³⁰ Vezi Teodor T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, vol.I, Iași, 1915, p.205.

³¹ *Botoșani. Istorie, oameni, locuri, perspective*, Coordonator: Ana Hancea, Botoșani, 1974 și *Botoșani. Monografie*, Coordonator: Andrei Cardaș, Editura Sport-Turism, București, 1980.